

ПРИСТУП НАУЧНИМ ИНФОРМАЦИЈАМА У СРБИЈИ – ИСКУСТВО НАКОН ШЕСТ ГОДИНА

Биљана Косановић,
Народна библиотека Србије, Београд

Апстракт: Највећи део набавке иностраних научно-техничких информација се у Србији обавља посредством Конзорцијума библиотека Србије за обједињену набавку (КоБСОН). У раду је дат преглед претплаћених информационих извора укључујући и статистичке показатеље степена искоришћености. Посебно су истакнуте и могућности које сервис нуди истраживачима у Србији. Приказана су поређења ситуације у Србији, с чланицама програма eIFL и земљама из окружења. Такође су представљене и остале активности које се одвијају у оквиру КоБСОН-а као и наредни кораци који ће бити предузети ради повећања искоришћености претплаћених ресурса.

1. Увод

Развој рачунарске технологије, а посебно Интернета, изазвао је последњих година крупне промене у подршци приступу научној литератури [1]. Свет се приближио остварењу предвиђања да ће целокупно периодично, а и остали видови, научног издаваштва имати електронску форму. Међутим, те очекиване и жељене промене праћене су великим порастом обима научне продукције, сталним растом цена часописа и повећаним захтевима корисника за једноставним приступом независним од места и времена. Научне библиотеке тако су суочене с обавезом да за ограничена средства обезбеде својим корисницима што више извора те врсте на начин који захтева минималан утрошак времена за проналажење тражених извора. Циљ је омогућити корисницима приступ и коришћење информација које су им потребне.

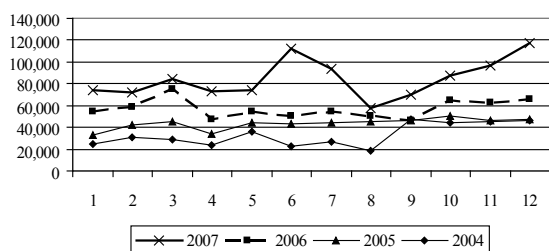
Имајући у виду да персонални рачунар постоји нешто мање од двадесет година, а Интернет нешто мање од десет, постоји притисак да се и библиотеке мењају, и да њихове основне делатности или ишчезну, или да се значајно измене [2]. Као и многе библиотеке у свету [3, 4], у Србији смо на тај изазов одговорили формирањем конзорцијума, савременог облика организовања. КоБСОН – Конзорцијум библиотека Србије за обједињену набавку, функционише у нашој земљи већ шест година [5]. Основни циљ формирања КоБСОН-а била је рационализација улагања у набавку часописа, да би се касније проширила и на омогућавање пуног комфора корисника, а затим и на увођење савремених технологија у домаће научно издаваштво. Тај циљ остварујемо (1) задовољавањем потреба и унапређивањем комфора корисника за све истраживаче на укупној територији Србије, (2) настојањима да изворе и сервисе које претплаћујемо обезбедимо по што нижој цени и под што повољнијим условима плаћања и (3) праћењем и евалуацијом искоришћености претплаћених извора. Циљ евалуације је оптимизација набавке која се остварује обједињавањем информација о потребама корисника, ценама сервиса, условима плаћања и искоришћености претплаћених извора.

2. Услуге корисницима

Набавка је потпуно подређена потребама истраживачких институција у земљи. Годишњим претплатама је, до ове године, претходила анкета која се спроводила преко библи-

отека заинтересованих институција. Од ове године предлог набавке, посебно часописа у папиној форми ће бити заснована на основу цитираности часописа у радовима које наши истраживачи објављују (користећи информационе изворе: *MiuWoS* – радови наших истраживача у *Web of Science* [6], и *SCIndeks* – Српски цитатни индекс [7]).

Обиље претплаћених извора представља више од случајно прикупљених збирки података, и потребно је учинити додатни напор да се и омогући њихово ефикасно коришћење. То, пре свега значи активности на унапређивању комфора корисника, водећи рачуна о брзини и сталности приступа претплаћеним изворима. Ради тога оформљен је засебан портал (www.nbs.bg.ac.yu/KoBSON) на веб презентацији Народне библиотеке Србије. Портал нуди неопходна обавештења о претплаћеним садржајима, пројектима у којима Конзорцијум учествује, као и предавањима и презентацијама из области размене научних информација. Број посета овом порталу се стално повећава, да би се 2007. године стабилизовао на 2700 посета на дневном нивоу (слика 1).

Слика 1. Број приступа КоБСОН страници по годинама и месецима

Из угла библиотекара, предност портала се огледа у томе што више не постоји потреба да појединачне библиотеке каталогизују електронске изворе, и тиме им омогућавају приступ. Из угла корисника, портал представља пут до праве „фузије информација” [2], односно могућност да се једним упитом добију обједињени резултати из више различитих извора. То се најбоље уочава на примеру

КоСБОН-овог сервиса ЕЛЕЧАС, где поред података о импакт фактору, електронској и доступности у папирној форми одређеног наслова, корисник има на располагању и директан линк до уредништва часописа у коме евентуално жели да публикује. Подаци указују да је то најпосећенији сервис КоБСОН портала.

КоБСОН портал доступан је без икакве надокнаде и аутентификације свима са академског IP домена у Србији. Од 2004. године корисницима је омогућен и удаљени приступ („од куће”, посредством комерцијалног провајдера) и то под истим условима као и из IP простора академске мреже. Једини допунски захтев састоји се у томе да корисник потпише лиценцу о условима коришћења [8] и преда је библиотекарској своје институције. Праћење коришћености сервиса указује да око 30% наших корисника користи информационе изворе изван уобичајеног радног времена (ноћу, викендом, празником). Овај вид приступа користе и истраживачке организације које нису на академској мрежи и каквих у Србији на жалост још увек има. У овом режиму до данас имамо регистрованих 9500 истраживача из Србије, што је око трећине укупног броја регистрованих истраживача према последњем попису [9] Републичког завода за статистику (око 22000 истраживача и око 8000 последипломаца). Из ових података проистиче и један од приоритетних задатак КоБСОН-а у наредном периоду да повећа број обавештених, пре свега младих, истраживача, како би се овај модалитет проширио на што већи део истраживачке заједнице.

3. Садржаји који се нуде посредством КоБСОН-а

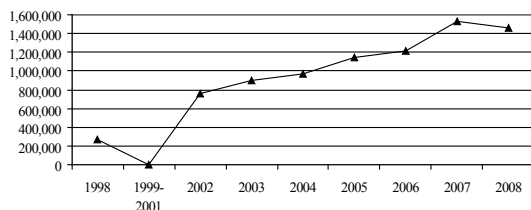
КоБСОН тренутно обезбеђује корисницима преко 30.500 страних научних часописа у електронској или папирној форми, а тај број настојимо и даље да повећавамо. Колекција часописа која се нуди корисницима у Србији

се у високом проценту прекрива (слика 2) са листом часописа *Web of Science* (WoS; сва три цитатна индекса у издању *Thomson – Institute of Scientific Information, Philadelphia*), а који обухвата објективно најзначајније светске часописе. Тај извор се у многим светским библиотекама користи за вредновање колекције. Од 2006. године корисницима је на располагању и колекција електронских књига.

	WoS	КоБСОН	%
друштвене науке	1354	1087	80.28
хуманистичке науке	46	39	84.78
инжењерство и технологија	1065	727	68.26
медицинске науке	2088	1451	69.49
пољопривредне науке	355	231	65.07
природне науке	3148	2125	67.50

Слика 2. Покривеност WoS дисциплина изражена бројем наслова

Целокупан пројекат од самог почетка финансира искључиво Министарство науке Републике Србије, а буџет се, до ове године, увећавао сразмерно повећаним потребама истраживачке заједнице (слика 3). КоБСОН има обавезу да полаже рачуне Министарству као финансијеру о својој оправданости и ефикасности, што и чини редовним извештавањем.

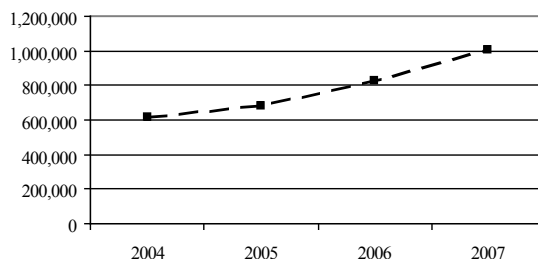
слика 3: Буџет КоБСОН-а по годинама

4. Евалуација система

Рационализација набавке, као основни циљ КоБСОН-а, не би била остварљива без оптимизације набавке засноване на одговарајућим подацима и техникама. У сарадњи са из-

давачима претплаћених електронских сервиса Конзорцијум спроводи редовну активност праћења искоришћености претплаћених извора [10]. Ови подаци јавно су доступни. Неки од показатеља прате се на нивоу Републике у целини, док се други прикупљају на нивоу појединих истраживачких установа.

Број преузетих документа (*download*) расте, мада се уочава да се почетна неверица у опстанак пројекта полако губи, и да корисници сада све више преузимају само литературу која им је потребна (слика 4) [11]. Протекле, 2007. године, истраживачи у Србији преузели су преко милион чланака у виду пуног текста. Један од показатеља искоришћености (оптимизације) изражен је ценом појединачног чланка која у Србији износи 0.5 ЕУР. За неке од издавача (*Elsevier, Science Direct*) та цена је веома ниска и у светским оквирима, што сматрамо потврдом оправданости улагања у КоБСОН.

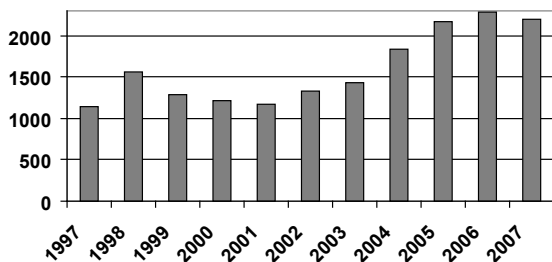
Слика 4. Број преузетих чланака у пуном тексту по годинама

Како бисмо искористили све могућности удруженог наступа у набавци, 2002. године смо приступили међународном конзорцијуму eIFL (*Electronic Information for Libraries*) [12]. eIFL окупља земље у транзицији, а при обједињавању претплате уважава платне могућности чланица изражене националним дохотком. Чланство у eIFL-у омогућило нам је да пратимо све новине у електронском научно издаваштву, као и да стекнемо неопходне рутине у остваривању својих права у односима са издавачима. Такође је од користи и то што се земље чланице eIFL-а редовно међусобно пореде према оствареном напретку у приступу научној литератури. Новембра

месеца 2007. смо у Београду организовали годишњу скупштину eIFL-а, која је окупила 105 учесника из 65 земаља, и која је оцењена веома високом оценом.

5. Промоција домаћих истраживања

У оквиру редовних активности КоБСОН евидентира све радове домаћих истраживача објављене у *WoS*, а мета-податке о тим радовима представља домаћој научној јавности на свом порталу. Од идуће године спремамо се да изградимо дигиталну архиву ових радова у целини. Број тих радова последњих година константно расте (слика 5), да би у 2005. години прешао границу од 2000 (подаци преузети 8. јануара 2008, тако да ће број радова објављених у 2007. години сигурно бити већи услед каснијег уноса у базу *WoS*).

слика 5. Број објављених радова истраживача из Србије у Web of Science

Од 2005. године почели смо са доделом DOI (*Digital Object Identifier*) бројева чланцима из наших најзначајнијих научних часописа [13]. За сада овај сервис обухвата свега 23 наслова, али се надамо да ће се тај број у наредној години значајно увећати. Сви радови укључени у овај систем претраживи су преко Google Scholar-а [14]. Линкови до њих воде из већине светски релевантних база података, као што су *Chemical Abstracts*, *Medline*, *SCOPUS*, *WoS*, итд.

6. Закључак

Досадашња искуства из рада КОБСОН-а врло су повољна. За мање новца него у прошлости сада се у Србији претплаћује знатно више међународних научних часописа, укључујући и оне највишег квалитета. Успешност КОБСОН-а видљива је и на међународном плану. У првој години деловања КоБСОН је у оквиру eIFL-а заузимао 32. место од 40 земаља с обзиром на однос броја преузетих чланака и цене претплаћених извора, што се користи као показатељ успешности чланица. Ове године заузели смо 4. место. Истовремено смо препознати као чланица која је развила најјачу технолошку подршку приступу информацијама и као такви били ангажовани у преносу искустава на друге земље из региона [15].

Другу „унутрашњу резерву” видимо у унапређивању праћења искоришћености. До сада смо се ослањали на мониторинг приступа и преузимања садржаја, али планирамо да користимо и податке о тзв. активној, односно реалној искоришћености претплаћених часописа, тј. њиховом импакту (цитираности) у домаћој научној периодици. Услов за то је повезивање наших информација с информацијама из других домаћих извора, првенствено цитатних информација.

Свесни смо тога да се систем може даље рационализовати, али се поставља питање да ли је овај систем одржив у смислу подршке током дужег периода. Ванредан напор који је учињен за успостављање система је дао своје резултате описане у овом раду, али како ће систем реаговати на промене које су једине неупитно извесне. Зато се „стратегije стварања библиотечких услуга у XXI веку морају усмерити не само на оспособљавање да се прилагодје променама, већ да се за њих припреме, олакшају их и обличе”[16].

Литература

- [1] Kumber M.F., "Consortia for Management College Libraries in the E-Publishing Era : A Proposal", Proceedings 6th MANLIBNET National Convention, Janakpuri, New Delhi (India), 2004
- [2] Brophy P., "The Library in the Twenty-first Century: New Services for the information age", Library Association Publishing, London, 2000
- [3] Madacki S., "From dusty storage to library without walls : librarian in Wonderland", Proceedings American Library Association Annual Conference, San Francisco (USA), 2001
- [4] Peters T.A., "Agile Innovation Clubs", Journal of Academic Librarianship, vol. 27, br. 2, str.149-152, 2001
- [5] Kosanović B., „Koordinirana nabavka inostranih izvora naučno-tehničkih informacija u Srbiji: stanje i perspektive”, Infoteka, vol. 3, br. 2, str. 55-63, 2002
- [6] dostupno na: <http://nainfo.nbs.bg.ac.yu/Kobson/service/MiUWOS.aspx>
- [7] Šipka P., "The Serbian citation index: Context and content 10th International Conference of the International-Society for Scientometrics and Informetrics, ISSI 2005: Proceedings of the 10th international conference of the international society for scientometrics and informetrics, vols 1 and 2, str. 710-711, 2005
- [8] Лиценца за отварање Проху налога у целини је доступна на: <http://nainfo.nbs.bg.ac.yu/kobson/doc/Proxu/licenca.pdf>
- [9] Републички завод за статистику: „Научно-истраживачка делатност, Табела Т1: Број и врста организација, запослени научни радници истраживачи по полу; подаци за 2002-2005”, доступно на: <http://webzrzs.statserb.sr.gov.yu>
- [10] доступно на: <http://nainfo.nbs.bg.ac.yu/Kobson/page/statistika2006.aspx>
- [11] Filipi-Matutinović S., Kosanović B.: "Correlation of the access to electronic services in Serbia and the presence of Serbian authors in Web of Science", INFORUM 2007: 13th Conference on Professional Information Resources, Prague, May 22-24, 2007
- [12] Куприце Р. "Libraries promoting economic development: access to international journals aids Serbian research", http://www.eifl.net/cps/sections/news/spotlight/2007_09_10_libraries-supporting, 2007
- [13] Kosanović, B., Implementation of DOI in Serbia, CrossRef Annual Conference, Chicago, May 2006.
- [14] Шаховић-Мишић С., „Сарадња Универзитета у Београду, Народне библиотеке Србије, Универзитетске библиотеке Светозар Марковић и сервиса Google Scholar”, Високошколске библиотеке, вол. 3, бр. 3, стр. 18-20, 2003
- [15] Ballantyne P., "Accessing and Disseminating Scientific Information in South Eastern Europe", UNESCO, Regional Bureau for Science in Europe, May, 2005
- [16] Tennant R.: "Strategies for building 21st century libraries and Librarians", u: Robots to knowbots: the wider automation agenda, 9th Biennial Conference, January, VALA, str. 503-507, 1998